Ալեքսանդր Շիրվանզադե

Արամբին

III

Նատալիա Պետրովնայի հյուրասենյակը լուսավորված էր մի բարձր և գեղեցիկ կանթեղով: Այդ կանթեղն այրին վառում էր միմիայն այն երեկոները, երբ հյուրեր պիտի ընդուներ:

Ռոստամյանը նստած էր սենյակի անկյունում դրած գահավորակի մի ծայրում և ձեռներով խաղում էր սեղանի գույնզգույն ասեղնագործ սփռոցի ծոփերի հետ: Գահավորակի մյուս ծայրում նստած էր այրին և հյուսում էր յուր անբաժան գուլպան: Դեմ ու դեմ փափուկ բազկաթոռի մեջ խրված էր մի փոքրահասակ, սև աչքունքով, բավական գեղեցիկ երիտասարդ կին: Դա այրիի դուստրն էր Կատոն: Տիկինը հագած էր նուրբ հյուսված, ալիքավոր ժապավեններով զարդարված մետաքսյա հագուստ: Կարելի էր կարծել, որ նա պճնվել է մի փառավոր հանդիսի համար, եթե նրա մինչև արմունկները հասնող երկայնավիզ կինեմոնագույն ձեռնոցներն ավելի թարմ լինեին: Նա պատմում էր յուր մորը կանացի հագուստի ինչ որ նոր ձևերի մասին, որ Թիֆլիսում ստացվել էին գարնան համար:

Նախասենյակից լսվեց Մինաս Կիրիլլիչի ձայնը: Այրին շտապեց հյուրերին դիմավորելու:

Ներս մտավ նախ աղջիկն և ապա, ծանր քայլերով, հայրը: Վարվառեն առանց գլխարկի էր: Պարզ գույնի փայլուն, խիտ . ծայրերը փոքր ինչ խոպոպ մազերը, մի հասարակ մետաղյա հերակալով ժողովված, հանգչում էին կանոնակազմ

գլխի վրա: Հերակալից ազատ մնացած մազերի կարճ մասերը, իբրև գեղեցիկ ժապավեն, զարդարում էին նրա ճակատի վերին կողմը: Նրա մեջքը բարակ էր և սեղմված կորսեի մեջ, թիկունքն ու կուրծքը բավական զարգացած: Արդարև, ինչպես ասաց Նատալիա Պետրովնան,

նա ավելի համակրելի էր, քան գեղեցիկ: Ամբողջ նրա կազմվածքից բուրում էր մի տեսակ հանգիստ հպարտություն:

Նատալիան հյուրերին ընդունեց անշփոթ քաղաքավարությամբ, ինչպես բավական փորձված և աշխարհ տեսած կին: Նա բոլոր յուր շարժումներով և դեմքի արտահայտությամբ, կարծես, ասում էր .

«Ուրախ եմ ընդունելու ձեզ իմ տանը, բայց իմացեք, որ սովոր եմ ձեզանից ավելի նշանավոր հյուրեր ընդունել»:

Ռոստամյանը, ոտքի կանգնելիս, շփոթվեց, դիպավ սեղանին և քիչ էր մնում, որ կանթեղի լուսամփոփը գցեր: Կատոն տեղից չշարժվեց, մինչև որ հյուրերն իրանք կմոտենային:

Սա իմ աղջիկն է, մադամ Բիզիրգանովա, ասաց այրին, Կատոյին ներկայացնելով յուր հյուրերին:

Երբ ամենքը նստեցին, Ռոստամյանը տեղավորվեց Մինաս Կիրիլլիչի ձախ կողմում, իսկ աջ կողմում Վարվառեն: Այրին սկսեց զբաղեցնել յուր հյուրերին ամենահասարակ խոսակցությամբ: Սովորական սառնությունը շուտով անցավ, և հյուրերը փոքր առ փոքր ընտելացան իրարու: Խոսում էին մեծ մասամբ Նատալիա Պետրովնան և Մինաս Կիրիլլիչը: Առաջինը, հիացած Վարվառեի շնորհալի կերպարանքով, աշխատում էր խոսակցությամբ զբաղեցնել նրան էլ, որ, կարծես, խոսելու տրամադրություն չուներ:

Ի՛նչ գեղեցիկ ձայն ունիք, Վարվառա Մինայեվնա, ասաց նա, հոնքերը վեր քաշելով և «թասակրավի» տակից դուրս ցցված մազերը հետ ժողովելով:

Միթե դուք լսե՞լ եք Վարիայի երգեցողությունը, հարցրեց Մինաս Կիրիլլիչը:

Ինչպե՛ս չէ, ինչպե՛ս չէ: Երեկ Վարվառա Մինայեվնան տանը երգում էր, ես այստեղից ականջ էի դնում: Շատ սիրուն ձայն ունիք, շատ, դարձավ այրին Վարվառեին:

Միթե դուք երգել գիտե՞ք, մեջ մտավ Կատոն, որ մինչև այդ ժամանակ լուռ էր և միայն նախանձոտ աչքերով նայում էր Վարվառեին:

Երբեմն տանն ինձ համար զբաղվում եմ, պատասխանեց Վարվառեն համեստությամբ:

Ոչ միայն երգում է, Կատյուշա, դու պիտի լսես, թե ինչպես է խաղում դաշնամուրի վրա, խոսեց դարձյալ այրին ոգևորված . ես հիացած եմ . . .

Այժմ ամենքն էլ երգում են ու խաղում, արտասանեց Կատոն, հեգնորեն ժպտալով . Թիֆլիսը երաժշտական քաղաք է . . .

Գիտեք, Վարվառա Մինայեվնա, ընդհատեց այրին յուր աղջկա նախանձոտ նկատողությունը, իմ Կատոն էլ խիստ լավ երգում է ու խաղում, մի օր կխնդրենք ձեր երկուսին, որ մեզ համար միասին երգեք: Լավ չե՞մ ասում, Մինաս Կիրիլլիչ:

Կեցցե՛ք, Նատալիա Պետրովնա, գոչեց ծերունին ուրախությամբ, շատ լավ եք ասում: Մի օր ամենքդ եկեք մեր տուն հյուր, մենք Կատերինա Սիմոնովնային և Վարիային կստիպենք, որ երգեն:

Ես խաղում եմ ու երգում ինքս ինձ համար, ուրիշներին իմ ձայնով զարմացնելու շնորհք չունիմ, ասաց Կատոն կծու ձայնով:

Այրին գաղտնի հանդիմանությամբ նայեց աղջկա երեսին և գլուխը շարժեց:

Կատոն բնավորությամբ, ինչպես և կազմվածքով, յուր մոր հակապատկերն էր: Նախանձամիտ, կրքոտ, բծախնդիր տիկինը չէր կարողանում երիտասարդ կանանց հետ բարեկամանալ, մանավանդ գեղեցիկ կանանց հետ: Վարվառեն հենց առաջին վայրկյանից գրգռեց նրա նախանձը, մանավանդ յուր հասակով, որովհետև այս այն առավելությունն էր, որ սիրում էր Կատոն և որից զուրկ էր: Այսքանը միայն բավական էր Կատոյի սիրտը թունավորելու համար: Եվ ահա

այդ նորեկ սիրուն կինը, ասում են, դեռևս «հիանալի» երգելու և խաղալու ձիրք էլ ունի: Խայթված ինքնասիրությամբ նա աշխատում էր Վարվառեի մեջ գտնել որևէ մի արտաքին թերություն, և երբ մի խոշոր բան չգտավ, սկսեց ինքն իրան հավատացնել, թե Վարվառեն անկասկած, արհեստական միջոցներ է գործադրում թե՛ իրան այդպես կանոնավորելու և թե հասակը բարձրացնելու համար: Երեսի գույնը շատ էլ պարզ չէ և եթե թարմ է, ո՛վ կարող է հաստատել, որ երիտասարդ լինելուցն է: Կանանց գեղեցկացնելու համար արտասահմանում, ասում են, հազար տեսակ արհեստական միջոցներ կան, դա էլ այնտեղ սովորած կլինի: Կատոն լսել է, որ վերջին ժամանակ Փարիզում մի բժիշկ չորս հարյուր ֆրանկով կանանց ծնոտի կողմից մի քիչ ծակում է և կաշվի տակ ինչ որ դեղ է սրսկում: Այդ դեղը հավիտյան պահպանում է երեսի թարմությունը: Շատ հավանական է, որ Վարվառեի մազերն էլ կեղծ են, պետք է մոտիկից մի լավ զննել: Գալով երգելուն և նվագելուն, ո՞վ գիտե, շատ կասկածելի է, որ նա լավ ձայն ունենա, ի՛նչ է հասկանում Նատալիա Պետրովնան, որ կարողանա ճիշտ գնահատել «գեղարվեստը»:

Կատոն այս խորհրդածությամբ չբավականացավ: Նրա գեղեցկությունը նսեմացել էր փոքրիկ շրջանում, երեկոն թունավորված էր, ուստի պետք զգաց մի փոքր վրեժխնդիր լինելու: Նրա փոքրիկ ու սուր աչքերից խույս չտվեց, որ Ռոստամյանն երբեմն մտիկ էր անում այդ, «իբր թե» սիրուն, նորեկի վրա, իսկ դեպի յուր կողմը բոլորովին ուշադրություն չի դարձնում: Ո՞վ է այդ կինը, այդ պառավ մարդու աղջի՞կն է իսկապես, թե՞ . . . Վերջապես, շատ էլ երբեմն մաքուր մարդիկ չեն լինում «Թիֆլիս եկողները»:

Նատալիա Պետրովնան գնաց մյուս սենյակ և, մի քանի վայրկյան անցած, մատուցարանի վրա ներս բերեց չոր մրգեղեններ, մի քանի փոքրիկ և մեծ բաժակներ, մի շիշ գինի և մի շիշ կասիս, որով ամուսնու կենդանության ժամանակից նա սովոր էր հյուրասիրել ընտիր հյուրերին: Առաջին բաժակը քաղցր խմիչքից այրին առաջարկեց Վարվառեին: Վերջինը դրականապես հրաժարվեց խմելուց:

Վարիան երբեք ոչ մի խմիչք չի խմել մինչև այսօր, պաշտպանեց ծերունին իր աղջկան այրիի թախանձանքի դեմ:

«Խիստ է կոտրատվում», ասաց յուր մտքում Կատոն և կարմիր հեղուկը համարձակ մոտեցրեց շրթունքներին:

Իսկ դո՞ւք, դիմեց այրին Ռոստամյանին, որ նույնպես հրաժարվում էր խմելուց, լաա՛վ, երիտասարդ մարդ եք, վերցրե՛ք, ամոթ է . . .

Մի բաժակը մեզ խելքից չի հանիլ, ասաց Ծերունին և, յուր բաժակը զարկելով Ռոստամյանի բաժակին, ավելացրեց . խմենք ազնիվ ու բարի մարդկանց կենացն, ո՛ր երկրացի որ են նրանք:

Շնորհիվ Նատալիա Պետրովնայի հաջող և պարզ վարվողության, հյուրերը սկսեցին զվարճանալ նույնիսկ Կատոն, որ, գեթ ակամա ուրախությամբ և ծիծաղով, ուզում էր նսեմացնել Վարվառեին:

Ամենից ավելի խոսում էր Մինաս Կիրիլլիչը: Խոսում էր նա ոգևորված, անցնելով մի առարկայից դեպի մյուսը, քաղաքային հարցից դեպի քաղաքականը, մասնավորից հասարակականը: Նա միջոց չէր տալիս Ռոստամյանին յուր մի հարցին պատասխանելու, առաջարկում էր մյուսն և բոլորին պատասխանում էր ինքը: Նրա խոսակցությունից երևում էր, որ, բացի օտար երկրներից, նա ճանապարհորդել է և՛ Կովկասում, տեսել է շատ քաղաքներ: Խոսում էր Անդրկովկասյան ազգերի մասին: Վայրենիներ են բոլորը, Մինաս Կիրիլլիչի կարծիքով, նողայներից և թունգուզներից հեռու չեն գնացել իրանց քաղաքակրթությամբ: Առանձնապես նա պախարակում էր յուր համազգիներին . թշնամի էր մանավանդ հոգևորականության:

Բացի երկուսից, դարձավ նա Ռոստամյանին, որը թեև նայում էր ծերունու երեսին, բայց լսողությունը լարած էր դեպի Վարվառեի, այրիի և Կատոյի առանձին խոսակցությունը, բացի երկուսից:

Մինաս Կիրիլլիչը մի քանի օրինակներ ևս բերեց Հաշտարխանի, Մոզդոկի, Մոսկվայի, Պետերբուրգի քահանաների կյանքից . տգետ են, օտարների առջև իրանց չեն կարողանում լավ ցույց տալ: Հետո նա անցավ վաճառականներին, փաստերով ապացուցեց նրանց խարդախությունները: Հետո անցավ այլ և այլ դասակարգերին . . .

Ի վերջո, նա յուր դատողությունները կնքեց հետևյալ եզրակացությամբ:

Ես շատ երկրներ եմ տեսել, շատ ազգերի հետ եմ գործ ունեցել, բայց հայերի պես համառ ժողովուրդ ոչ մի տեղ չեմ տեսել: Ոչ, ոչ, պարոն Ռոստամյան, զուր եք հակառակում, ես շատ եմ փորձել, շա՛տ:

Այդ միջոցին Վարվառեն նստած էր յուր հոր դեմ ու դեմ: Ռոստամյանը մի կողմից լսում էր ծերունուն, մյուս կողմից, մտիկ էր անում դեպի աղջիկը: Նա նկատեց, որ ծերունին վերջին թունավոր խոսքերը արտասանելիս, Վարվառեն գաղտնի հանդիմանությամբ նայեց հոր երեսին: Կարծես, նա լուռ նշանով խնդրում էր ծերունուն, որ չշարունակի: Երբ երիտասարդ կինը ժպտում էր, նրա ժպիտը թվում էր ակամա, բռնադատյալ: Երբ լռում էր, նրա պայծառ ճակատը մթնում էր մի մռայլ գծով և բերանի անկյուններում երևում էին բարակ խորշեր:

Սո՞ւտ եմ ասում, Նատալիա Պետրովնա, դարձավ Մինաս Կիրիլլիչը այրիին, տեսնելով, որ Ռոստամյանն յուր հայտնած մտքերին բացարձակ հավանություն չի տալիս:

Ճշմարիտ եք ասում, Մինաս Կիրիլլիչ, իմ արևը, շատ ճշմարիտ եք ասում, վավերացրեց Նատալիա Պետրովնան, որ աշխատում էր ոչ մի կերպ չհակառակել ոգևորված ծերունուն:

Վերջինն ավելի խրախուսվեց և սկսեց խստությամբ մտրակել յուր ազգակիցների վատ հատկությունները: Այս անգամ նա օրինակ բերեց արտասահմանը: Այնտեղ մարդուն սիրում են, հարգում են, իսկ մեզանում միմյանց պատիվը ոտքի տակ են ձգում, հանգստությունը խլում են, աշխատում են անունը ցեխի հետ հավասարել: Թող Ռոստամյանը Մինաս Կիրիլլիչի մոտ չպարծենա յուր փորձառությամբ: Նա շատ և շատ երիտասարդ է, դեռ չի ճաշակել կյանքի դառնությունները:

Իսկ ես շատ բաներ եմ տեսել, շատ եմ չարչարվել և այժմ ևս չարչարվում եմ հայերի բամբասանքից, կրկնեց մի քանի անգամ վրդովված ծերունին, կարծես, մոռանալով յուր շրջապատողներին:

Աղջիկը, հոր ոգևորությունից հուզված, աշխատում էր որսալ նրա հայացքը: Այնինչ հայրն ակնհայտ խույս էր տալիս նրա աչքերից, գլխավորապես յուր խոսքը դարձնելով Նատալիա Պետրովնային կամ Ռոստամյանին:

Հանկարծ Մինաս Կիրիլլիչը լռեց: Հայր ու աղջիկ մի քանի վայրկյան նայեցին միմյանց երեսին աղջիկը հանդիմանությամբ, հայրը մեղանչած մարդու դեմքով: Ոչ ոք չհասկացավ այս
լուռ նշանախոսության իմաստը: Բոպեն խորհրդավոր էր, ամենքը լուռ էին . միայն Նատալիա Պետրովնան անդադար կրկնում էր .

Ճշմարիտ եք խոսում, Մինաս Կիրիլլիչ:

Բայց Մինաս Կիրիլլիչն այլևս չէր համարձակվում շարունակել: Նա լուռ ու տխուր ծխում էր, յուր ալեխառն ընչանցքի միջով բաց թողնելով դեպի վեր թանձր ծխի մոխրագույն ամպակներ, աչքերը հառած սեղանի մի կետին:

Այրին շուտով ընդհատեց լռությունը, պարզամտությամբ խոսակցությունը դարձնելով այլ առարկաների վրա: Նա սկսեց պատմել յուր նախկին կենողների մասին զանազան հետաքրքրական եղելություններ: Խոսելով ռուսերեն լեզվով վայրիվերոո, բայց խիստ բնական եղանակով, նա պատմեց մի քանի զվարճալի դեպքեր, որ և ամենքին ստիպում էին ծիծաղել: Ի միջի այլոց, նա չխնայեց և՛ Ռոստամյանին, ծաղրելով նրա մենակեցությունը և տարօրինակ սովորությունները: Վարվառեն լսում էր հետաքրքրությամբ, ստեպ-ստեպ ժպտալով Ռոստամյանի երեսին: Մի անգամ նա ծիծաղեց, երբ այրին անեկդոտի բովանդակությամբ պատմում էր, թե ինչպես «ճգնավորը» մի երեկո հրավիրված է լինում իր իշխանավորի մոտ:

Իրիկունը լվացվեց, հագնվեց, ես էլ ասացի, էհ, փառք աստուծո, մի անգամ գոնե վճռեց մի տուն գնալ: Դուրս եկավ, գնաց . տասը րոպե չանցած, մեկ էլ տեսնեմ հետ եկավ: «Ի՞նչ կա, Ստեփան Գրիգորիչ», հարցնում եմ: «Ոչինչ, ասում է, թաշկինակս չէի վերցրել, եկել եմ, որ վերցնեմ»: Լա՛վ: Թաշկինակը դրեց գրպանը, դուրս եկավ պատշգամբ, էլի ներս մտավ: «Հը՞մ», հարցնում եմ: «Վաղ է, ասում է, Նատալիա Պետրովնա, ամոթ է, որ այսպես վաղ գնամ»: Շորերը հագին այնքան նստեց, հետս խոսեց, խոսեց, ուշացավ ու հետո ասաց . «Հիմա էլ

ուշացա, ամոթ է, որ այսպես ուշ գնամ»: Չգնաց, ի՞նչ եք ասում, չգնաց: Այս տեսակ մարդ տեսե՞լ եք աշխարհում, Մինաս Կիրիլլիչ: Հիմա պատմեմ, թե ուրիշ տեղեր տարեկան քանի անգամ է գնում . . . մեկ կամ երկու անգամ թատրոն, մի երկու անգամ էլ կլուբ, հետո մեծ պասը էլի սկսվում է . . . Այ, ինչ տեսակ մարդ է մեր պարոն Ռոստամյանը,
ավելացրեց այրին, բարեկամաբար ծիծաղելով յուր երիտասարդ կենողի երեսին:

Ռոստամյանը ներողամտաբար ժպտում էր նրա կատակների դեմ, թույլ տալով ասել ինչ որ ուզում է:

Արդեն բավական ուշ էր: Վարվառեն հորը գլխով նշան արավ, թե ժամանակ է գնալու: Ծերունին, որի թախծությունն արդեն անցել էր, դեռ տրամադրված էր երկար վայելելու Նատալիա Պետրովնայի զվարթ հյուրասիրությունը: Ըստ երևույթին, նա զվարճություն էր զգում այս փոքրիկ շրջանում: Այնինչ՝ Վարվառեն պնդեց, թե ժամանակ է գնալու և ինքը վեր կացավ տեղից: Այրին ցավ հայտնելով, որ թանկագին հյուրերն այդպես շտապում են, ճանապարհ դրեց մինչև պատշգամբ և հրավիրեց, որ ամեն երեկո շնորհ բերեն:

Հը՛մ, ո՞նց եք, դարձավ նա Ռոստամյանին, հյուրերը գնալուց հետո: Հավանեցի՞ք Վարվառա Մինայեվնային:

Ոչ միայն հավանել է, երդվում եմ, որ մինչև անգամ սիրահարվել է, խոսեց Կատոն ծաղրական եղանակով: Ախ երիտասարդներ, երիտասարդներ, ավելացրեց նա, գլուխն աջ ու ձախ շարժելով, միթե կարելի՞ է այդպես շուտ հափշտակվել:

Ո՞վ ասաց ձեզ, թե հավշտակվեցի, գոչեց Ռոստամյանը տրտմտությամբ:

Լա՛վ, լավ, իզուր մի՛ թաքցնեք: Ամբողջ ժամանակ ես աչք չէի հեռացնում ձեզանից: Ճշմարիտն ասած, մամա, ես չհավանեցի քո այդ գոված աղջկան: Ի՛նչ է, կարծես թմրած լինի, կենդանության նշան չկա մեջը, մեկ էլ, որ շատ գոռոզն է երևում: Ես ատելով ատում եմ ինքնահավան գոռոզներին:

Ի՞նչ, Վարվառա Մինայեվնա՞ն է գոռոզ, գոչեց այրին զայրացած, երեսիդ խաչակնքի՛ր, Կատյուշա, նրա պես հասարակ, խոնարհ և սիրուն աղջիկ մեր Թիֆլիսում շատ քիչ կա, չկա էլ իսկի . . .

Թիֆլիսում չկա՞, հա՛ հա՛ հա՛, ծիծաղեց Կատոն ակամա, Թիֆլիսում չկա՞: Այ հազվագյուտ թռչուն: Այդ դու և Ստեփան Գրիգորիչն եք հիացել, տեսնենք մի ուրիշ տղամարդ էլ կհիանա՞
նրանով: Ափսոս, որ չեմ լսել, թե ինչպես է երգում: Այնքան գովեցիք, մամա, որ հնդուհավի պես փքվեց:

Աստուծով, կլսես և ինձանից ավելի կհավանես, Կատյուշկա:

Չեմ ուզում, իմ ականջներն երկաթից չեն, որ ամեն մի կռոյի ձայնը լսեմ:

Կռո՛, կրկնեց Ռոստամյանը անգիտակցաբար:

Այո, հենց կռո . ովքե՞ր են, մամա, ի՞նչ մարդիկ են, իմանո՞ւմ ես, որ այդ գավառականներին այդքան գովում ու երկինք ես բարձրացնում:

Ռոստամյանը, տեսնելով, որ գոռոզ Կատոն տրամադրված է ավելի հեռու գնալու յուր վատաբանության մեջ, շտապեց ազատվել նրանից: Վիրավորական էր նրա համար լսել այդ նախանձամիտ կնոջ անարդար պախարակելն այն էակին, որը նրա վրա թողել էր շատ խոր տպավորություն:

Մամա, ինձ դո՞ւ պիտի ուղեկցես մինչև տուն, ասաց Կատոն, մի կողմնակի հայացք ձգելով Ռոստամյանի վրա, երբ վերջինը մոտեցավ, որ ձեռ տա նրան:

Մնացիր այստեղ, խոմ Լազար Մարկիչն այս երեկո չի գալու Բաթումից: Թե չէ, ուզում ես, որ անպատճառ գնաս, ես ու Պետրեն կգանք քեզ հետ կառքով:

Ռոստամյանն, իբր չհասկանալով Կատոյի ակնարկությունը, դուրս գնաց:

Իսկ և իսկ կինտո է կենողդ, մամա, գոչեց Կատոն, սաստիկ վիրավորված: Ինչ անքաղաքավարություն, ինժեներ է . . . fi donc . . . Ես երբեք չէի համաձայնվիլ նրա հետ գնալու, բայց նա տղամարդ է, պարտավոր էր առաջարկել ինձ յուր

ուղեկցությունը:

Երկար ժամանակ ն այդ գիշեր չկարողացավ քնել: Սեղանի վրա դրած կանթեղի լույսը տարածվում էր միմիայն ցիր ու ցան թափված ձեռագրերի վրա . լուսամփոփը խանգարում էր լուսավորելու սենյակի մյուս անկյունները, բարձր առաստաղն և մեխակագույն պաստառով ծածկված պատերը: Ռոստամյանը հավաքեց թղթերը, մի կողմ դարսեց . պարապելու ցանկություն չէր զգում, և բավական ուշ էր գործ սկսելու համար: Ստեպ-ստեպ նա մոտենում էր պատուհաններին և նայում դեպի դուրս, թե դեպի փողոց և թե դեպի գավիթ: Շոգու գոլորշիներով ծածկված ապակիների միջով նրա աչքերը դրսում նշմարում էին միայն մի թանձր խավար: Եվ այդ անընդմեջ խավարի մեջ անգամ նրա աչքերի առջևից չէր հեռանում մի լուսավոր աստղ Վարվառեի թախծալի պատկերը:

Ինչո՞ւ նա տխուր է, ի՞նչ մի դառն վիշտ է դրոշմել նրա ճակատի վրա այդ մռայլ ստվերը: Ո՛չ, ինչ ուզում է լինի, այդ օրիորդը մի հասարակ կին չէ . նա մի տարօրինակ էակ է, որ բնավ չի նմանվում մյուս կանանց: Կա նրա մեջ ինչ-որ մի անհասկանալի բան, որ հասարակ մահկանացվի տեսողությամբ ըմբռնել անկարելի է: Որքա՜ն վեհություն, ազնվություն և, միևնույն ժամանակ, գրավիչ մի հրապույր են արտահայտում նրա ձայնը, շարժվածքը, նրա ամբողջ էությունը, անգամ նրա խորհրդավոր լռությունը: Եվ որքա՜ն բարի և մեղմ տպավորություն է թողնում նա մարդու վրա, չնայելով յուր արտաքին սառնությանը, երբեք մի կնոջ ներկայությամբ Ռոստամյանն այնքան հոգեկան թեթևություն չի զգացել:

Բայց այս ի՞նչ է, ինչո՞ւ չեմ կարողանում քնել, ասաց նա, ընդհատելով յուր մտքերը, կարծես թե սիրահարված պատանի եմ, ավելացրեց նա, աշխատելով մտքում ծիծաղել յուր համեմատության վրա:

Իրավ, ինչո՞ւ նա այսքան հետաքրքրվում է այդ երիտասարդ կնոջով . մի՞թե արդարև, նա, որի սիրտը մինչև այժմ չի բաբախել կնոջ համար, կարող է գրավվել այսպես շուտ, գրեթե հանկարծակի, գրեթե հետը չխոսած: «Հապա, ինչո՞ւ չէ . ի՞նչ զարմանալի բան կլիներ, եթե ես սիրահարվեի անգամ»: «Սիրահարվե՞լ» . . . կրկնեց Ռոստամյանը, հեգնությամբ ժպտալով . . . ո՛չ, ուշ է . . . անցել է ժամանակը: Անցե՞լ է . մի՞թե երեսուն տարին տղամարդի համար

կատարյալ մեռելություն է նշանակում:

Եվ այս հարցերը Ռոստամյանի մտքում զարթնելիս՝ բնականաբար մի հայացք ձգեց դեպի յուր անցյալը:

Ուշ գիշերը և հոգեկան տարօրինակ հուզումը մենակյացի առջև այդ մինչև այժմ չի քննված անցյալը պատկերացրին տխուր, դատարկ և մռայլ: Նրա մանկությունն անցել է չքավորության
լծի ներքո, պատանեկությունը ծնողների վաղահաս մահվան խորին դառնության մեջ: Իսկ հետո՞ . . . Ուսանողության սովատանջ օրեր, գիշեր ու ցերեկ հոգս մի փոր հացի համար, մտավոր աշխատանքի ներքո ճնշված, հեռու ուսանողների աղմկալի շրջաններից, հեռու հասարակությունից, հեռու մանավանդ կանանց սեռից, կապված միմիայն գրքերի և դասախոսությունների հետ: Հետո՞ . . . Մի թեթև, կարճատև հեղաշրջումն, երբ նա ուսանողությունից անցնում է բուն կյանքի սահմանը: Այնուհետև մի տարի ու կես անխոնջ ուսուցչի չոր ու ցամաք պարապմունք, ուղեղները մանկավարժական կանոններով ցանցոտված վարժապետների սահմանափակ շրջան: Այնուհետև պաշտոնական մի զբաղմունք . . . Եվ բոլորը միատեսակ, ձանձրալի տարիների մի շարք, երբ այս օրը նման է երեկվան, վաղն՝ այսօրվան:

Ինչո՞ւ մինչև այժմ այս հասարակ խորհրդածությունները չէին պաշարում նրա միտքը: Ինչո՞ւ այս համր ինքնասպանության մեջ մի օր, մի ժամ նա չզգաց, թե, արդարև, Նատալիա Պետրովնայի փիլիսոփայությունը ճիշտ է . «մարդ մի անգամ է ծնվում, ո՛չ թե երկու անգամ»: Ինչո՞ւ նա գոհ էր յուր աշխատավոր կյանքի խաբուսիկ օգտավետությամբ:

Օգտավետություն . . . Ումի՞ համար է արդյոք օգտավետ նրա կյանքը, ինչո՞ւ համար է նա տքնում գիշեր ու ցերեկ, ու՞մ ինչ օգուտ նրա պաշտոնական չոր ու ցամաք շարադրություններից: Այնինչ՝ նա որքա՛ն արյուն է փչացրել և տակավին փչացնում է այդ բոլորի վրա:

Անկասկած, նա ուրիշ ոչինչ է, եթե ոչ ճակատագրի մի խաղալիք, բնության կատակներից մեկն, ուրիշներին զվարճացնելու համար ստեղծված մի մեքենա: Դարձյալ ոչինչ, եթե այդ մեքենան գործեր մի հարատև փառքի համար, մի

փառք, որ նրա անունը լսելի դարձներ գեթ կենդանության միջոցին . . . Բայց նա մի հասարակ մշակ է և ուրիշ ոչինչ . . .

Այո՛, այլևս ուշ է այս մասին մտածել, ասաց նա լսելի ձայնով, կանթեղի առջև կանգնած:

Սակայն ինչո՞ւ հուսահատվել: Եթե, իրավ, անցել է նրա կյանքի պահը, ապա ինչո՞ւ այս զգացմունքները խավար գիշերվա մեջ

խորտակում են նրա քունը: Ոչ, տակավին վաղ է հուսահատվել: Տակավին ժամանակ կա անձնատուր լինելու կյանքի երջանիկ հոսանքին: Թող նա սկսի յար հասակի այն շրջանում, երբ ուրիշներն ավարտում են, փույթ չէ, միայն թե կարողանա սկսել: Թող նա հանրության մեջ դառնա մի աննշան հյուլե, թող կյանքի փոթորկի մեջ մի փոքրիկ կոհակի դեր կատարի, միայն թե իմանա, որ ապրում է, շնչում է, զգում է և ոչ թմրում, որպես մի սառնարյուն որդ ծառի խոնավ արմատի մեջ . . .